

CLARA
de eerste neushoorn in Nederland

Jonge rinoceros door Petrus Camper, rond 1742

Agnita de Ranitz

CLARA

de eerste neushoorn in Nederland

ROMAN

2022

Uitgeverij de Brouwerij
Maassluis

Eerder verschenen van Agnita de Ranitz bij Uitgeverij de Brouwerij:

Kom Atir kom

Over de legendarische voetreis met een giraffe van Marseille naar Parijs in 1827

ISBN 9789078905196

In de voetsporen van Zarafa

Reis mee met de eerste giraffe door Frankrijk

ISBN 9789083114538

©2022 Agnita de Ranitz
www.agnitaderanitz.com

Clara, de eerste neushoorn in Nederland

ISBN 9789083114583

NUR 301

Uitgeverij de Brouwerij | Brainbooks
www.uitgeverijdebrouwerij.nl
info@brainbooks.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn Franse kleinzoon Alfred,
in de hoop dat hij eens het verhaal over Clara kan lezen

INHOUD

BENGALEN

- H1 Van Batavia naar Houghli, 1740
- H2-4 Houghli, 1740

REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN

- H5 Nieuwendam en Amsterdam, 1741
- H6 Amsterdam, 1741
- H7-8 Leiden, 1741
- H9 Nieuwendam, 1744
- H10 Landsmeer, 1744
- H11 Amsterdam, 1744
- H12 Groningen, 1745

HET HEILIGE ROOMSE RIJK

- H13 Hannover, 1746
- H14 Berlijn, 1746
- H15 Wenen, 1746
- H16 Dresden, 1747
- H17 Leipzig, 1747
- H18 Kassel, 1747
- H19 Mannheim, 1747

HET KONINKRIJK FRANKRIJK

- H20 Straatsburg, 1747

HET HEILIGE ROOMSE RIJK

- H21 Tussen Bern en Zürich 1748
- H22 Augsburg, 1748
- H23 Neurenberg, 1748

REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN

H24 Amsterdam, 1748

H25 Groningen, 1748

HET KONINKRIJK FRANKRIJK

H26-27 Versailles, 1749

H28-30 Parijs, 1749

H31 Tussen Mâcon en Lyon, 1749

H32 Lyon, 1749

REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN

H33 Amsterdam en Groningen, 1749

DE PAUSELIJKE STAAT

H34-35 Rome, 1750

DE DOORLUCHTIGE REPUBLIEK VENETIË

H36-37 Venetië, 1751

HET HEILIGE ROOMSE RIJK

H38 Wenen, 1751

REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN

H39 Landsmeer en Amsterdam, 1751

H40 Op weg naar Groningen, 1751

NAWOORD P225

DANKWOORD P227

ILLUSTRATIES EN VERANTWOORDING P229

GERAADPLEEGDE LITERATUUR P250

BENGALEN

1

Van Batavia naar Houghli, juli - september 1740

Vrouwen vinden me aantrekkelijk. Ikzelf acht me een opvallend uitziende man, groot van stuk, volle wangen en lichtblauwe ogen. Een enkele keer verberg ik mijn vlassige haar onder een korte pruik, maar meestal draag ik het in een staart. Sinds acht jaar ben ik gehuwd met Elisabeth Snel. Ze weet wat het is om met een zeeman getrouwd te zijn: 'een man met een boot is een slechte echtgenoot'.

Van jongs af aan heb ik de wereldzeeën bevaren. Van derde stuurman tot opperstuurman voer ik in opdracht van de Vereenigde Oostindische Compagnie op kloeke schepen als de Duijnbeek, de Phoenix en de Horssen. We trekken naar Batavia, Ceylon, India en Bengalen. Steeds weer varen, laden en lossen. In deze contreien floreert de handel van stoffen en specerijen; meestal laden we in de Oost katoen, ruwe zijde en peper, kruidnagel of nootmuskaat. Bijna altijd ben ik lang onderweg. Wij kennen dat in de familie. Mijn va-

der en grootvader kozen ook voor het ruime sop, maar niet voor de VOC, zo ver hebben ze het niet geschopt.

Wat mijn drie zoons voor toekomst tegemoetgaan is afwachten, ze zijn nog jong. Het enige dat ze kennen zijn mijn piratenverhalen, die hun ogen doen schitteren en waarnaar ze iedere keer vragen zodra ik weer thuis ben. Jan met zijn zeven jaren droomt ervan bij de Compagnie te varen, maar hij heeft nog geen idee wat het leven aan boord behelst. Hij is te jong om hem te vertellen over de verschrikkelijke ziekten aan boord. Te jong om te weten dat bij scheurbuik je tandvlees ontsteekt en je been opzwellt tot de dood erop volgt. En te jong om te begrijpen dat hete lucht verrotting van het lichaamsvocht en hoge koortsen veroorzaakt. En dat de bemanning met man en muis kan vergaan als een schip op een klip loopt of domweg zinkt als ze op de terugweg te zwaar beladen is. En dan heb ik het nog niet eens over de stormen die op zee woeden.

Nooit zal ik ons vreselijk avontuur in de Tafelbaai bij Kaap de Goede Hoop van drie jaar geleden vergeten. Ik lag daar met de Duijnbeek en we waren op de thuisreis. Juist toen we de vertrekpapieren aan boord hadden en klaar waren om uit te varen, kwam plotseling die verschrikkelijke storm opzetten. Voor onze ogen sloegen ter hoogte van de Zoute Rivier de Iepenrode en de Goudriaan tegen de rotsen aan splinters. De rest van de vloot volgde, waaronder de Duijnbeek. Maar liefst acht schepen! Meer dan duizend opvarenden verdwenen in de golven. Ik werd nog net door een maat op een vlot getrokken, waarna we na dagen ronddobberen werden opgepikt.

Wat trekt me toch om elke keer opnieuw deze gevaren te trotseren? Mijn loon is vaak net genoeg om bij thuiskomst de kosten van mijn gezin te betalen en mijn schulden af te lossen. Maar als ik een tijd aan wal ben trekt onweerstaanbaar de zee. Ruim negen maanden geleden vertrok ik als opperstuurman op het schip Phoenix naar Batavia. Hoe welkom was onze stop op de verversingspost van de VOC op Kaap de Goede Hoop. Eindelijk konden we uitrusten en zieken oplappen. We dronken vers water en deden ons te goed aan groente en vruchten die de Nederlandse boeren daar kweken. Aangesterkt en met goede moed vertrokken we richting Batavia waar we eind april arriveerden.

Onze hekboot lag met de logge fluiten van de VOC op de rede. Wat krioelde het in de haven weer van schepen van Chinezen en Indiërs! Ook waren er heel wat Boeginezen aangemeerd. In de stad was het flink wennen aan de hitte. Overdag deed je niet meer dan in je kooi uitrusten. Het leven begon pas zodra het in de avond koeler werd. Om zich na de eentonige maanden aan boord te vermaken zaten de meesten in de kroeg of zochten een meisje van vertier. In de Kaap vind je ze in de Blauwe Haan, het bordeel in de haven, maar hier in Batavia zijn Aziatische vrouwen gemakkelijk te verleiden en je kunt ze zelfs op bestelling krijgen.

Na drie maanden scheepte ik me weer in, nu op de Horsesen, en zette koers richting Bengalen. Enkele dagen voor aankomst gebeurde er iets dat mijn leven een nieuwe wending zou geven.

De kapitein werd ziek en de chirurgijn kwam spoorslag kijken. Met behulp van braakmiddelen en aderlating zuiverde deze hem, maar het bericht kwam algauw dat hij ern-

stig ziek was en afgezonderd van de bemanning in zijn kooi moest blijven. In de nacht kreeg hij nog een behandeling met ipecacuánha-wortel, maar het mocht niet meer baten. Vroeg in de morgen legde kapitein Luders het loodje.

We naaiden het lijk, verzwaard met een kanonskogel, in een scheepsdeken. Droegen het, als gebruikelijk, driemaal over het opperdek en wierpen het, ‘een-twee-drie in godsnaam!’, met een zwaai over de fokkenschoot het schuimende water in. De kapitein lag nog niet op de zeebodem of de scheepsraad kwam bijeen en besloot, zoals te verwachten, dat de opperstuurman het bevel moest overnemen.

Zo kwam het dat ik, Douwe Janszoon Mout, vijfendertig jaar oud, als kapitein van de Horssen op 11 september de haven van Houghli binnenvoer. Daardoor had ik de eer om samen met de andere gezagvoerders van onze vloot te worden uitgenodigd voor een groot diner in de woning van Jan Albert Sichterman, directeur van de VOC in Bengalen, en zijn vrouw Sybilla.

2

Houghli, 19 september 1740

Kijkt ze me aan of langs me heen? Ik glimlach, maar ze reageert niet. Dansend kaarslicht beschijnt haar fijne gelaats-trekken. Hoog voorhoofd, groengrijze ogen, smalle neus, licht golvende mond. Haar broosbleke huid steekt fel af tegen haar donkere, schouderlange haren en de karmijnrode japon. Het is of Sybilla zo uit een medaillon is gestapt.

Aan het hoofd van de tafel vertelt onze gastheer over zijn activiteiten in Bengalen, over de stoffen, de lijwaten, over het goud, het porselein, de salpeter en natuurlijk de specerijen voor de Republiek. Over het roesmiddel opium dat we naar Batavia verschepen en over zijn uitstekende betrekkingen met de nawab, gouverneur voor de grootmogol in Delhi.

‘Ook met de inheemse bestuurders heb ik een plezierige verstandhouding. Vaak zoek ik de heren op, en om onze goede handelsbetrekkingen te bekrachtigen wisselen we geschenken uit. Meestal bieden wij zilver of Europese wijnen aan. Van hen ontvangen we ambachtelijke voorwerpen. Wij hebben het goed hier, is het niet Sybilla? Kortgeleden ontvingen we nog een prachtig erekleed van de grootmogol.’

Een voorzichtig lachje tekent zich af op haar gelaat. Ze nipt aan haar wijn. Ik probeer haar leeftijd te schatten.

Sichterman verheft zijn stem: ‘VOC-directeur zijn vereist een grote dosis loyaliteit, inzet en kennis.’ Even laat hij een stilte vallen voordat hij vervolgt: ‘Het probleem hier is echter de grote rivaliteit met de Fransen en Engelsen. Ze willen steeds meer invloed in de handelsposten en hun expansiedrift groeit met de dag.’

Tevergeefs probeer ik de blik van Sybilla te vangen.

Terwijl de gesprekken verder gaan over een zending van tweeduizend rijstvogels naar het hof van de nawab in Delhi, kijk ik de eetkamer rond. Overal hangen schilderijen en is het allemaal pracht en praal. Het verhaal gaat dat onze gastheer een rijke verzameling kunstschaten bezit.

Vrijwel onhoorbaar schrijdt een stoet bedienden met schalen naar binnen. De eerste man zet met groots gebaar een pronkpastei in het midden van de tafel en kondigt aan: ‘ragout van parelhoen en champignons *en feuilletée*’.

Versta ik het goed? Parelhoen? Vervolgens vis en groente, de ene schaal na de andere. *Dutch carrots*, tuinbonen in sojasaus, snijbonen, bloemkool, doperwtten en tomaten. Eten ze hier heus tomaten? Engelse chutneys en sauzen worden aangedragen, het houdt niet op. Wat een verscheidenheid, wat een kleur. We kijken onze ogen uit. En daar verschijnt papadum en naan, die ik al tijdens eerdere reizen at. Deze zijn heel wat geuriger dan onze scheepsbeschuit! Vleugjes foelie, kardemom en andere specerijen dwarrelen mijn neusgaten binnen. Het water loopt me in de mond.

Een bulderlach doet ons opschrikken. ‘Ik zie jullie reactie! Mijn vrouw en ik willen binnenkomende kapiteins een goe-

de maaltijd serveren en van voedzame producten voorzien.’

De laatste dagen van de reis was er inderdaad niet veel voedsel over en stond de bemanning op rantsoen. Zo is het leven aan boord nu eenmaal.

De reis van de Nederlanden naar Batavia duurt als alles meezit zeven maanden en daarvandaan naar Bengalen nog twee tot drie. Voor de honderden bemanningsleden moet een grote hoeveelheid eten en drinken mee. In het begin is er overdaad, maar na verloop van tijd rest vooral nog vet en zout. Kunnen we door windstilte niet bij een haven aanmeren of wil de vis niet bijten, dan worden de maaltijden al gauw eentonig en schaars. Achter de mast hebben we het een stuk beter. Vrijwel altijd hebben wij iets te eten, is er koffie, thee en vaak wijn. Maar het extra’s uit de Nederlanden, zoals ham, komijnekaas, honing en rozijnen, is ruim voordat we in de Oost arriveren al op. Vanaf Batavia hebben we natuurlijk heel ander voedsel.

Een van de aanwezigen prikt met zijn vinger in de lucht: ‘In een groentetuintje op het achterdek kweken wij sla, radijs, en sterrenkers. De eerste maanden scharrelden er nog schapen, geiten en kippen rond, maar het laatste dier deden we al weken geleden met de bemanning van andere schepen uit ons konvooi.’

Sichterman zucht. ‘Ik ken die verhalen maar al te goed. Gelukkig is er altijd wel een ruime voorraad bier aan boord. Tachtig liter per man, als ik me niet vergis.’

Met een grimas schud ik mijn hoofd en mompel: ‘Bier blijft ook niet eeuwig goed.’

‘Dan krijgt de bemanning een kannetje jenever om de mond te zuiveren, zo is het toch, heren kapiteins?’

Rond de tafel wordt gegrinnikt.

Inmiddels is het eten opgeschept, ik kan niet langer wachten en val aan.

‘En meneer Douwe Mout, hoe bevalt het nu om kersvers kapitein te zijn? Vertelt u eens wat er onderweg is voorgevallen op de Horssen?’

Haastig slik ik een hap naar binnen. ‘Tussen Batavia en Bengalen is kapitein Jan Luders ernstig ziek geworden. Het heeft niet lang geduurd.’

‘Was het scheurbuik, beriberi of vlektyfus?’

‘Volgens de scheepschirurgijn was het rodeloop vanwege het geitenvlees dat we in een vat bewaren. Regelmatig moeten we het vocht door een theedoek zeven om de eitjes van maden eruit te halen. Een koksmat had dat verzuimd. Goddank hadden behalve de kapitein maar een paar van ons van het vlees gegeten. Juist hij was het die de pijp uitging.’

Even is het stil aan tafel. Sybilla staart naar haar servet.

‘Kapitein de Zitter, die hier met de Knappenhof ligt, neemt nu de Horssen over en ik krijg het bevel over de Knappenhof.’

Gelukkig worden nu anderen naar hun reisavonturen gevraagd zodat ik met mijn hand een opkomende bloes kan verbergen. Opnieuw wordt mijn glas gevuld.

Met één oor volg ik of er iets nieuws of belangwekkends ter tafel komt. In de tussentijd bestudeer ik onze gastvrouw, die met afwezige blik naar de scheepsverhalen luistert. Hoe zou haar leven als vrouw van een VOC-directeur in dit tropische klimaat zijn? Kan ze er tegen? Verveelt ze zich niet de hele dag in dit oord? Rechts van me vang ik flarden van een gesprek op, zo nu en dan klinkt de aanstekelijke lach van een van de kapiteins erboven uit.

Ik kijk naar mijn bord, waarop een orangerode eekhoorn is geschilderd op een gouden achtergrond. Tussen zijn voorpoten houdt hij een blad. Ook is het aardige diertje op schalen afgebeeld en zit zelfs als knop op de deksel. Dit keer knabbelend aan het groen.

‘Ik zie u kijken, heer Douwemout.’ Het is Sybilla die het woord tot mij richt! ‘Servies Sichterman, de trots van mijn man. De eekhoorn staat in zijn familiewapen. Toepasselijk voor een verzamelaar, vindt u niet? Hij heeft dit servies bij de Compagnie des Indes laten vervaardigen.’

Juist als ik wil antwoorden, tikt haar man met zijn mes tegen het wijnglas. In de ogen van Sybilla verschijnt een glinstering, ze recht haar rug, reikt naar de tafelbel en laat deze driemaal horen. Alsof ze weten wat komen gaat, draaien enkele gasten zich op hun stoel om en kijken verwachtingsvol naar de deur. Eerst is er niets, dan hoor ik gestommel.